

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 2 Sayı: 2 Ağustos 2019

ss. 869-911

Makalenin Geliş

Tarihi

21/07/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

26/08/2019

Yayın Tarihi

30/08/2019

HACI İZZET PAŞA'NIN BİLİNMEYEN BİR ESERİ: *Mİ'RÂC-I FAHR-İ ÂLEM*

Âdem CEYHAN¹

Bülent ŞİĞVA²

ÖZET

İslam dünyasında Allah sevgisinden sonra Peygamber sevgisi diğer sevgilerin başında yer alır. Peygamber sevgisi, şair ve yazarlar üzerinde de derin izler bırakmış; bu sebeple her Müslüman millete mensup edebî şahsiyetler tarafından Hz. Muhammed çeşitli yönlerden söz konusu edilerek farklı şekil ve türde birçok eser kaleme alınmıştır. Bu konuda yazılan manzum eserler, kaside, gazel, mesnevi, kıt'a vb. nazım şekilleriyle meydana getirilmiş naat, siyer, mevlid, hilye, şemail, kırk hadis, yüz hadis gibi türlere ayrılır. Bu edebî türlerden biri de manzum veya mensur tarzda kaleme alınan miraciyelerdir. Hz. Peygamber'in isra ve miraç mucizesinin anlatıldığı miraciyelerde ayet ve hadislere, İslam kültürüne ait mefhumlara da yer verilir.

Miraciye türünde şiirler kaleme alan edebî şahsiyetlerden biri de 19. asır

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. ceyhanadem@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-9680-6580

² Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı A.B.D, bulent_25_24@hotmail.com Orcid ID: 0000-0002-7447-9064

Osmanlı devlet adamları ve şairlerinden Hacı İzzet Paşa'dır. İzzet Paşa'nın (1813-1893), miraciye türünden şiirlerini içine alan eserde üçü mesnevi, biri murabba şeklinde olmak üzere dört manzumesi vardır. Bu makalede Hacı Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra anılan dört manzumesi şekil ve muhteva yönünden incelenmiş; yeni harflere çevrilmiş ve geniş okuyucu kitesince anlaşılabilir fikriyle günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Anahtar sözcükler: Hz. Muhammed, Hacı Ahmed İzzet Paşa, miraciye.

AN UNKNOWN WORK OF HACI IZZET PASHA: *Mİ'RÂC-I FAHR-İ ÂLEM*

ABSTRACT

In Islamic world, love for the prophet is the most important love of the other loves after love of Allah. Love of the prophet had a deep influence over poet and writers. For this reason, many works in different forms and types were written by literate people from every Muslim nations by mentioning the Prophet Muhammed from various aspects. Poetic works written in this respect were literary forms like naat (poems praising the Prophet Muhammad), prophetic biography, mawlid, hilye, appearance (şemail) 40 hadith, 100 hadith which were composed in verse forms like eulogium, gazelle, mesnevi, stanza etc. One of these literary forms were The Mirajnames which were written in verse and prose style. There were versicles (Verse of the Quran) and hadiths and also conceptions (mefhum) belonging to Islamic culture in the Mirajnames, in which Isra and Miraj miracles of the Prophet Muhammad were told.

Hacı Ahmed Izzet Pasha, one of the nineteenth century Ottoman poets and statesmen, was one of the poets who wrote poems in the form of Mirajname. Izzet Pasha (1813-1893) wrote four poems in the form of mirajname; three of these were mesnevi and one of these was square. In this article, four squares of Hacı Ahmed Izzet Pasha were analyzed in terms of form and content after giving brief information about his life and works. These squares were translated into new letters and were also adapted to today's Turkish with the idea of reaching more people.

Keywords: The Prophet Muhammad, Hacı Ahmet Izzet Pasha, Mirajname

GİRİŞ

“Mî'râc” kelimesi, Arapça (عرج) fiilinden mif'âl vezninden türetilmiş bir kelimedir. Mif'âl, ism-i âlet veznî olarak vazife görmesinin yanı sıra mecazen mekân ismi de yapan bir vezindir. Bu yönden bakıldığında, miraç kelimesinin yukarı çıkma âleti ve yukarı çıkılacak yer şeklinde iki lûgat manası olduğu görülür. (Akar, 1987: 3). Mî'râc kelimesi, sözlük manasının dışında ıstılâhî bir karşılığa da sahiptir. Hz. Muhammed'in, zamanı konusunda değişik rivayetler bulunsa da vukuu *Kur'an* ayetleri, hadisler ve siyerce sabit isra ve miraç mucizesini anlatan eserlere “mî'râciye” veya “mî'râc-name” adı verilir. Edebî olarak “Hz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesini Burak ile göğe çıkması, orada Cenâb-ı Hakk ile bizzat görüşmesi” (Güzel, 2006: 656), “İslam Peygamberinin yaşadığı, göğe yükseliş veya manevî alemlere geçiş mucizesini konu edinen manzum ve mensur dinî tür” (Akkuş, 2008: 159) şeklinde de tarif edilen gelen miraç kelimesi ile mî'râc-ı Nebî, mî'râc-ü'n-Nebî, leyletü'l-mî'râc, şeb-i mî'râc, sâhib-i mî'râc gibi terkipler de yapılmıştır.

İslam toplumlarında Hz. Peygamber sevgisi, dinî bir esas, ayrıca çeşitli derecelerde hayata akseden bir hadise olarak bütün muhabbetler içinde ayrı bir yer tutmakta ve önde gelmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in hayatına ait her hadise, Müslümanların dikkatini çekmiş ve o konu hakkında çeşitli eserler meydana getirilmiştir. Miraç mucizesinin anlatıldığı mirâciye veya mirâc-nameler de bu türden eserlerdir. *Kur'an* ve hadis esaslı miraç hadisesinin yanı sıra Tevrat ve İncil'de, diğer taraftan mitolojik eserlerde de göğe yükselme konusuna yer verilmiştir. (Akar, 1987: 66-70). Mirâc konusunun edebiyatın dışında resim, minyatür, musiki gibi diğer güzel sanatlarda da işlendiği görülür.

Türk edebiyatından başka Arap ve Fars edebiyatlarında da miraç konusunda eserlerin kaleme alındığı bilinmektedir. Miraç hakkında Arapça eser meydana getirmiş bazı âlim, veli ve yazarlarla onların bu hadiseye ait verimleri şöyle sıralanabilir: İmam Gazzâlî (ö. 505/ 1111), *Ma'âricü'l-kuds fi Medârici Mârifeti'n-nefs, Mî'râc-ü's-sâlikîn*; Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/ 1165) *es-Sirâc-ü'l-vehhâc fi Leyleti'l-Mî'râc*; Muhyiddin-i Arabî (ö. 638/ 1240) *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye, Kitâbü'l-esrâ ilâ Makâmi'l-esrâ, Şeceretü'l-kevn*; Ahmedî, *Kitâb Aleyhi'l-İbtihâc ve fi Kıssati'l-Mî'râc*; Abdüllatîf el-Karamânî (tahminen 16. asır), *Mî'râc-ü'l-müştakîn ve Minhâc-ü'l-müttakîn*; Ebü'l-berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (ö. 1201/1786), *Hâşiye alâ Kıssati'l-Mî'râc*, Abdullah b. Hüseyin es-Süveydî (ö. 1174/1761), *Mî'râc-ü's-sâlikîn ilâ makâmi'l-emîn* (Akar, 1987: 91-92).

Yazarları ve isimleri sayılan bu eserler, Arapça, mensur olarak kaleme alınmıştır. Bûsîrî'nin (ö. 695/ 1296?) *Kasîdetü'l-bürde* adlı meşhur Arapça na'tı içinde miraçla ilgili bir kısım da vardır. Fars edebiyatında ise ya müstakil şekilde veya mesnevilerin içinde yer alan miraciyyeler görülür. Nizâmî'nin *Hamse'sinde*, Attar'ın *İlâhî-nâme* ve *Esrâr-nâme'sinde*, Molla Câmî'nin *Mirkadü'l-akâid'inde* yer alan miraciyyeler, bunlar için örnek olarak anılabilir. Kâşânî'nin *Mi'râcü's-saâde'si*, Nurbahş Muhammed'in *Risâle-i Mi'râciye'si*, Seyyid Abdülhüseyn Destgib'in *Mi'râc'ı*, Farsça mensur eserler konusunda sayılabilecek birkaç numunedir. (Akar, 1987: 94).

Klâsik Türk Edebiyatında şairlerimiz divan ve mesnevilerinin baş taraflarında yer verdikleri na'tlarında miraçtan bahsettikleri gibi, ayrıca yazdıkları manzume veya kitap hacminde manzum eserlerinde de bu olağanüstü hadiseyi övgüyle anlatmaya çalışmışlardır. Dinî edebiyatımızın sevilen türlerinden biri olan miraciyelerin gelişim seyri, XII. asırdan çağımıza kadar kadar takip edilebilmektedir. Anadolu sahası Türk edebiyatında miraç konusu manzum ve mensur tarzda çokça işlenmiştir. (Daha fazla bilgi için Esir, 2009: 683-708). Sîret, hilye, mevlid gibi eserlerde, mesnevilerde, divanlarda, na't ve mi'râciyye mecmualarında rastlanılan mi'râc-namelerin dışında müstakil tarzda kaleme alınan mi'râc-nameler de oldukça fazladır. Bunlar arasından Bursalı İsmail Hakkî'nin *Mi'râciyye'si*, Nâyî Osman Dede'nin *Mi'râcü'n-Nebî Aleyhi's-selâm'ı*, Süleyman Nâhîfî'nin *Mi'râcü'n-Nebî* adlı mesnevisi, Mecîdî'nin *Mi'râciyye-i Risâlet-Penâh Aleyhi's-selâm'ı*, Abdülbâkî Ârif'in *Mi'râciyye'si*, Edirne müftüsü Mehmed Fevzî'nin *Kudsiyyü's-Sirâc Fî Nazmi'l-Mi'râc* adlı eseri örnek olarak anılabilir. Manzum mi'râc-namelerde mesnevi, en çok tercih edilen nazım şeklidir. Divanlarda yer alan miraciyelerde ise kaside nazım şekli kullanılmıştır.

Şairlerimiz na't, münacat, mevlid, siyer, gazavatname, kırk hadis, yüz hadis, hilye vb. türden eserlerini hangi düşünce ve duygularla yazmışlarsa, rahatlıkla denebilir ki, miraciyelerini de onlara benzer fikir ve hislerle yazmışlar; Hz. Peygamber'e duydukları iman, sevgi ve bağlılığı dile getirmek, okuyuculara onun muhabbetini ve örnek alınmasını telkin etmek, edebî çalışmalarını günahlarının affına vesile edinmek, ahirette şefaate erişmek, manevi ve uhrevi kazanç bakımından boş ve faydasız geçen zamanlarını hayırlı bir işle telâfi etmek vb. gayeleri gözeterek davranmışlardır.

Mevlid türünden bir kitapçığı, ayrıca bir divançe teşkil edecek kadar manzumelerinin bulunduğunu bildiğimiz Hacı İzzet Paşa'nın, bir miraciye

sahibi olduğunu da hayatı ve eserlerine dair yaptığımız araştırmalar sırasında öğrendik. Bu çalışmamızda 19. asrın tanınmış devlet adamlarından olan Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve edebî eserleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra "Mî'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhü Aleyhi ve Sellem" başlıklı manzumesini ele alıp şekil ve muhteva yönünden inceleyecek; nihayet söz konusu kitapçığın yeni harflere çevirdiğimiz aslını ve günümüz Türkçesiyle nesre çevirisini sunacağız.

Hacı İzzet Paşa Kimdir?

Ahmed İzzet Paşa'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında 19 ve 20. asırda yazılmış ve büyük kısmı yayınlanmış bazı biyografik eserlerden bilgi edinmek mümkündür. Mesela Es'ad Mehmed Efendi'nin *Bâğçe-i Safâ-endüz* adlı tezkiresi, Fatîm Davud Efendi'nin şuarâ tezkiresi (*Tezkire-i Hâtimetü'l-eş'âr*), Ahmed Bâdî'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı şehir tarihi, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-a'lam* ve Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî* isimli biyografik eseri, işaret edilen kaynakların en kıdemlileridir. Dr. Rifat Osman'ın *Edirne Rehnümâsı*, Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı'nın ortaklaşa hazırlayıp bastırdıkları *Sivas Şehri*, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in *Son Asır Türk Şairleri*, Osman Nuri Peremeci'nin *Edirne Tarihi* gibi eserler de Ahmed İzzet Paşa'nın uzun ömrü, kişiliği, hizmetleri, edebiyatla alakası hakkında bilgi edinilebilecek belli-başlı yayınlar arasında yer alır. Onun hayatı ve eserleri hakkında saydığımız bu neşriyata ek olarak arşiv vesikalarından, divanlar misali türlü edebî metinlerden faydalanılarak meydana getirilmiş, tafsilatlı bilgi ihtiva eden makale, bildiri ve kitaplar vardır. (Üçer, 2007: 321-334; Ceyhan, 2007: 321-352; Kuzucu, 2012: 163-184). Bundan dolayı biz burada ilkin Ahmed İzzet Paşa'nın hayat hikâyesini kısaca yazmakla yetinecek; sonra miraciyesini ele alıp incelemeye çalışacağız.

Ahmed İzzet, babası Osman Paşa'nın Girit valisi olduğu sırada H. 1228 (M. 1813) yılında bu adaya bağlı Resmo kasabasında doğdu. H. 1242 (M. 1827) yılında Erzincan voyvodalığı ile vazifelendirildi; daha sonra bu memuriyetten azledildi ve 1835'te Erzurum eyaletindeki redif askeri binbaşılığına getirilerek askerlik mesleğine girdi. Bir sene sonra miralaylık rütbesiyle Çıldır kazası kaymakamlığına getirildi. 1841-42'de mirliva rütbesine yükseltilip Anadolu Ordusu Erkân Meclisi azalığına tayin edildi. 1847-48'de İstanbul'a gelerek rütbesi ferikliğe çıkartıldı; bunu müteakip Irak Ordu-yı Hümayununa memur olarak Bağdat'a gitti. 1849 yılında vezirlik derecesi ile Hakkâri ve Van valiliğine tayin edildi; bir sene sonra bu vazifeden ayrıldı. Bundan sonra Şam, Cidde,

Diyarbakir ve Trablusgarp valiliğine getirildi. Anılan vilayet valiliklerinin ardından Harput (Elaziz) valiliği, Muhacirîn Komisyonu reisliği, ilki 1866, ikincisi 1874 yıllarında başlayan Sivas valiliği, 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi sırasında Erzurum vali vekilliğinde bulundu. Belirtilen vazifelerden sonra Hicaz ve Hudavendigâr (Bursa) valiliğine tayin edildi. 1872 yılında Edirne valisi olan İzzet Paşa, 1884'te ikinci defa bu şehrin valiliğine getirildi. Edirne'de dokuz sene iki ay valilik vazifesini sürdürmüş ve 14 Şevval 1310 (1 Mayıs 1893) tarihinde vefat etmiştir.

Varlıklı, aynı zamanda hayır ve hasenat sahibi bir kişi olan Ahmed İzzet Paşa'nın bilhassa Harput, Sivas, Edirne gibi vali olarak vazife yaptığı şehirlerde cami, köprü, çeşme, saray, kışla vb. yapıların inşası veya tamirinde payı vardır. Onun gençlik yıllarından beri şiir sanatıyla alakadar olduğu, vefatından sonra manzumelerinin derlenip divan şeklinde düzenlendiği bilinmektedir. (Ceyhan ve Şığva, 2019). Hacı İzzet Paşa, kendi yazdıklarına Süleyman Çelebi ve ismi tesbit edilemeyen başka bir şairin mevlidinden seçtiği bazı parçaları eklemek suretiyle manzum bir mevlid de meydana getirmiştir. Onun ilkin Âdem Ceyhan'ın işaret edilen tebliğ metni içinde yayınlanan bu eseri, tarafımızdan ortaklaşa hazırlanıp bastırılan divanına da alınmıştır. Divanında münacat, na't, mi'râciye türünden dinî şiirleri bulunan Ahmed İzzet Paşa'nın, manzum bir miracname de meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Hacı İzzet Paşa'nın Mirâciyesi: “Mi'râc-ı Fahr-i Âlem”

Ahmed İzzet Paşa'ya ait manzum mi'râciyenin tesbit edebildiğimiz yegâne yazma nüshası, Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1907/3'de 16a-24a sayfaları arasında bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında yanlışlıkla eserin mevlid olduğu belirtilmiş ve yaprak numaraları 16a-30a olarak gösterilmiştir. Fakat ele alınıp incelendiğinde eser adının ve sayfa numaralarının hatalı yazıldığı anlaşılacaktır. Çünkü söz konusu metin, anılan yazmada, 16. asır mutasavvıf şairlerinden Şemseddîn-i Sivâsî'nin (ö. 1006/ 1597) mevlidinden sonra, “Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem Te'lif-i Hacı İzzet Paşa” başlığı altında yer almaktadır. Besmeleyle başlayan eser,

“Rü'yet-i didârını eyle nasîb
Yâ Rahîm ü yâ Kerîm ü yâ Mücîb” (vr. 24a)

beytiyle nihayete ermektedir. Baştan sona kadar harekeli olarak yazılan

miraciyenin nerede ve hangi tarihte meydana getirildiği, maalesef, şairi tarafından belirtilmediği gibi, kimin tarafından ve ne zaman istinsah edildiği de belli değildir. Ancak arz edeceğimiz delil ve ipuçları, bize bu eserin, aslen Erzincanlı ve çeşitli Osmanlı vilâyetlerinde valiliklerde bulunarak Hicrî 1310 (Miladi 1893) yılında Edirne valiliği sırasında vefat etmiş olan Hacı İzzet Paşa’ya ait olduğu kanaatini vermiştir:

Her şeyden önce yazmada manzumenin adından sonra yer alan “Te’lif-i Hacı İzzet Paşa” başlığı, eserin kimin tarafından yazıldığını açıkça göstermektedir. “Hacı”nın, Osman Paşa oğlu Ahmed İzzet Paşa’nın, aynı adı taşıyan çağdaşlarından ayırt edilmesini sağlayan bir sıfat olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca “İzzet”, eserin sırf başlığında değil, metninde de geçmekte (“Ol İzzet’e bunda mu’in” vr. 21b); bu hâl, miracnamenin anılan mahlası kullanan bir şairimiz tarafından meydana getirildiğini isbat etmektedir. Ahmed İzzet Paşa’nın (1813-1893) gençlik yıllarından beri şiir sanatıyla alakadar olduğu, aruz ölçüsü ve gazel, kaside, kıt’a gibi nazım şekilleriyle eski tarzda şiirler yazdığı da bilinmektedir. Söz konusu ettiğimiz miraciyenin Hacı İzzet Paşa tarafından meydana getirildiğini bize düşündüren delillerden biri de onun takriben bu hacimde, mesnevi şeklinde ve yine aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla bir mevlid meydana getirmiş; miraciyede olduğu gibi o eserinde Süleyman Çelebi’nin meşhur *Vesiletü’n-necât*’ından da bazı beyitleri iktibas etmiş bulunmasıdır. Bu deliller ve ipuçları, elimizdeki miraciyenin Hacı İzzet Paşa’ya ait bir eser olduğu fikrini vermektedir.

Metne Şekil Yönünden Toplu Bir Bakış

Anılan yazmanın 16a-24a sayfaları arasında İzzet Paşa’nın, isra ve miraç mucizesini dört manzumeye hikâye ve tasvir etmeye çalıştığı görülür. Bu manzumelerden üçü mesnevi, biri ise murabba şeklinde olup ilki 104, üçüncüsü 51, dördüncüsü 15 beyitten ibarettir. Şairin murabba şeklinde kaleme aldığı ikinci manzumesi ise 16 bentten meydana gelmektedir. Tamamı 204 beyit olan miracnamenin büyük kısmında mesnevi şeklinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Mesnevinin her beytinin mısraları birbiriyle kafiyeli olduğu için, uzun konuları ele alıp işlemeye, gazel, kaside, rubai gibi diğer nazım biçimlerine göre daha elverişli olduğu malûmdur. İlk üç manzumede miraç konusunu farklı yönlerden ele alan İzzet Paşa, son kısımda bu şerefe erişmiş Hz. Peygamber’den şefaahat dilemekte; sona Allah’a dua ederek Ondan kendisinin ve din kardeşlerinin bağışlanmasını istirham etmektedir.

Mesnevi şeklinde yazılan manzumelerde aruz ölçüsünün “fâilâtün fâilâtün fâilün”, murabba nazım biçimiyle yazılan manzumede ise “müstefîlün müstefîlün” kalıbı kullanılmıştır. Şairin eseri şekil yönünden incelendiğinde, hemen hemen bütün beyitlerinde imale görülür. Kafiyele çokluk itibarıyla başarılı ve düzgündür. Sadece “... keyfe (?) râh/ ... gayrı râh”, “...Rabb-i ulâ/ ... merâkibden ulâ” (vr. 17a), “...azm-i rehi/ ...hem-rehi” (vr. 18a) “...hoş-nefes/ ...ol nefes” (vr. 19a) gibi birkaç beyitte olanlar pürüzlü görünmektedir. Kafiye zarureti, redifle yetinme denebilecek böyle kusurların yanı sıra şairin zaman zaman “... saf/...lesaf” (vr. 17b), “...münselib/ ...müctelib”, “...müfâz/ ...müstefâz” örneklerinde olduğu gibi, garabete düşmesine, başka bir ifadeyle garip kelimeler kullanmasına da sebep olmuştur. “Çünkü tekmil etdi Mi’râcın Resûl/ Aldı her mevki’de târâcın Resûl” (vr. 22b) beytinde, yağma manasındaki “târâc” kelimesinin sarf edilmesi de –bizce- edebe uygun değildir.

Müşterek dil malzemesini, aruz ölçüsünü ve nazım biçimlerini kullanan, hem çağdaşlarının hem de kendisinden önce gelip geçmiş edebî şahsiyetlerin eserlerini okuyan şair, manzumelerinde ortak lisandan unsurlar ve diğer sanatkârlardan ister-istemez bazı tesirler taşır. Kendisinden önceki birçok divan veya mesnevi sahibi şairin eserini okuduğu, divançesindeki şiirlerden tahmin edilen Hacı İzzet Paşa’nın, mevlidinde olduğu gibi miraciyesinde de yer yer başka edebî şahsiyetlerden izler, esintiler görülür. Dille yapılan bir sanat olan edebiyatın tesirleri konusunda birkaç misal vermek üzere bazı eskicil kelime ve ekleri anmak mümkündür: İzzet Paşa’nın miraciyesinde “kamu” (vr. 16b), “birle”, “katı” (vr. 17a), “bunda”, “andan” (vr. 18b) gibi bazı arkaik kelimelere -az da olsa- rastlanmakta ve birkaç mısradaki bildirme eki olarak “durur”un kullanıldığı (“aşkdurur” vr. 16b, “Budurur” vr. 20a) dikkat nazarımızı çekmektedir.

İzzet Paşa’nın önceki şairlerin tesirleri altında kalış veya onlardan faydalanışını kolayca isbata yarayabilecek bir örnek olarak

“Ger dilersiz bulasız Hakdan necât
Rûh-ı pâk-i Mustafâ’ya ver salât” (vr. 17b)

beyti gösterilebilir. Bu beyit, Süleyman Çelebi’ye ait olduğu bilinen, İzzet Paşa’nın mevlidinden başka miraciyesinde de iktibas ettiği

“Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât”

beytini andırmaktadır. Ayrıca İzzet Paşa'nın anılan beytinin ilk mısraında muhatap ikinci çokluk şahıs (siz) iken, ikinci mısraında ikinci teklik şahsa (sen) dönmüştür. Şairin sözünü günümüz Türkçesiyle ifade edersek, bu anlatım pürüzünü daha açıkça göstermiş oluruz: "Eğer Cenab-ı Hak'tan kurtuluş bulmayı dilerseniz, Hz. Muhammed Mustafa'nın mübarek ruhuna salât ver (salavat getir)!"

Eserin Muhtevası Üzerine

Şair, mevlid, miraciye misali eserlerde bulunduğu umumiyetle görülen besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâm bahislerini pek kısa tutmuş; safa bağının bülbülüne hitap ederek söze başlamıştır. İbn Sînâ'nın meşhur Arapça Ruh Kasidesinde olduğu gibi, o mukaddes kuşun kıdem meydanının sakini iken bu âleme ayak bastığını belirtmekte; tavus gibi dolaşıp bundan sonra İlâhî bahçeye dönmesini, yüce âleme gitmesini istemektedir. Bu gözetme yerinin merdiveni aşk; parası da can ve gönüldür. Bu sebeple cihanı yaratan Allah, kalplere baktığında, Hz. Muhammed'in kalbinin en âşık, mizacının da herkesten daha âdil olduğunu görmüştür. Âşığın aşkı gönülde tam olunca, Sevilen, güzelliğini ona gösterir. O, aşk içinde üstün olduğundan, miraç davetine lâyık olmuştur. Asıl konuya böyle gelen şair, bu hususta eser meydana getiren edebî şahsiyetler gibi, miraç hadisesini İsrâ ve Necm Suresindeki ayetlerle o mevzuya ait hadiselerle göre tasavvur ve gücü yettiği kadar tasvir etmeye çalışmıştır. Eserde yer alan ilk manzumenin özünü şöylece ifade etmek mümkündür:

Vahiy meleği Cebrâil, bir gece Hz. Muhammed'e (a.s.) gelerek müjdeyi vermiş; Cenab-ı Hakk'ın kendisini huzuruna davet ettiğini bildirmiştir. Bu hadisenin geceleyin oluşuna kısaca temas eden şair, Cebrâil'in yanında, Cennetten getirdiği Burak adlı bir bineğin bulunduğunu belirtir. Burak (Öz ve Uzun, 1992: 417-19), bedence küçük, fakat gözünün eriştiği yere ayağını basan, yani gayet hızlı giden bir binektir. Hz. Muhammed ona binerek Cebrâil'le birlikte Mescid-i Aksâ'ya gelmiş; orada imam olup peygamberler topluluğuna namaz kıldırıştır. Peygamberlerin ruhları, Allah'ın emriyle bedene girip ona tabi olmuş; dünyada kendisine uyulacak öncünün Hz. Muhammed Mustafa olduğunu bilmişlerdir. Bundan sonra Sahretullâh'a (Bozkurt, 2002: 304-308) çıkan Hz. Peygamber, oradan göklere yönelmiştir. Semavi yolculuğu sırasında hiçbir şey ona engel olmamış; her şey itaat etmiştir. Birinci gökte atası Hz. Âdem'in değerli misafiri olmuş; böylece melek gibi uçup dokuz sema onun gezip görüşü için tek basamak olmuştur. Her tarafa onun iyi kabulünün

müjdesi erişmiş; bütün ruhlar onu “Merhaba, hoş geldin!” diye karşılamıştır. Her gökte birçok İlahî alâmeti gören Hz. Peygamber, sonra Beytül-mâmûr’a (Küçük, 1992: 94-95) ermiş; onun mihrabında Allah için hürmetle ayakta durmuş; melekler de bu ibadette ona uymuştur. Şerefli bir yapı olan ve yedinci gökte bulunan Beytül-mâmûr, rivayet göre, Kâbe’nin hizasındadır. Hz. Peygamber, burada safa sahibi kişileri gördükten sonra Sidre’ye (Uludağ ve Uzun, 2009: 151-53) gitmeye niyet etmiştir. Bu sırada Cebrâil de onun yol arkadaşıdır. Sidre’yi de gezip görünce, oradan Kürsî’ye (Yavuz, 2002: 572-73) yönelmiştir. Cebrail ve Burak –ayrılmaları gerekli olduğu için- orada kalmış; Hz. Peygamber’in ayağına “Refref” (Taşpınar ve Zülfe, 2007: 534-35) adlı bir binek gelmiştir.

Bir ayet okuyarak onun üstüne binen Allah Resulü, Cebrâil’in orada kaldığını görünce, “Seni Allah’a ismarladım” diye veda etmiştir. Çünkü kendi yolu nurlar âlemine doğrudur; Allah’ın emri gereğince Cebrâil burada kalmalıdır. Ondan sonra o sultan gözlerden kaybolup Kürsî’ye ayak basmış; bunu müteakiben arşa yönelmiştir. Bu sırada devirler boyunca dünyanın görmediği birçok nur meydana çıkmıştır. Allah’ın ne kadar büyük alâmeti varsa, hepsini sırayla görmüş; birleşikler âlemi tamamlanınca, o gayretli ve azimli zat, Ferd (Tek) ve Vâhid (Bir) Mevlâ’ya yönelmiştir. Bedeni, İlahî sırların ortaya çıkışıyla sanki sırf ruha dönmüştür. Refref orada kalmış; Sevgili (Peygamber), onun bilmediği bir hâle erişmiştir. Orada kaleminden çok gıcırta duyan Hz. Peygamber, bu heybetli görünüş karşısında biraz ürpermiştir.

Ona neşeden öyle bir hâl olmuştur ki, âdeta ruh alâkası ve beden tedbiri gitmiş; kendisini tutması imkânsız duruma gelmiştir. Bu sırada hoş soluklu, hafif bir rüzgâr esmiş; o nefes, sır denizini harekete geçirmiştir. Hz. Peygamber’e orada birçok gizli ilim açılmış; fakat kendisi görüp öğrendiklerine doymamış; bilgisinin artmasını istemiştir. Hz. Mûsâ’ya “Beni göremezsin!” diyen o Dost, Hz. Muhammed Mustafa’ya “Rabbin sana selâm ediyor” demiş; böylece rahmetini göstererek onun ümmetinin gazaptan emin olmasını istemiştir. O anda Hz. Peygamber’in kalbindeki korku geçmiş; Cenab-ı Hakk’ın yakınlığı kendisini çekip götürmüştür. “Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti” (Necm Suresi, 53/ 10) ayetinde buyurulan, bu vak’a içinde vahyedilen ayetlerdir.

İzzet Paşa, miraca dair ikinci manzumesini, mesnevi şeklindeki ilk parçadan farklı olarak dörder mısralık kıt’alar hâlinde ve başka bir aruz kalıbıyla yazmıştır. Birinci kıt’anın bütün mısraları birbiriyle, sonraki kıt’aların ilk üç

mısraı birbiriyle, dördüncü mısraları ise ilk kıt'a ile kafiyelendirilmiştir. Hece ölçüsünün 8'li kalıbını andıran kısa mısralardan ibaret bu parça, bestelenerek söylenmeye hayli elverişli görünen, oldukça ahenkli bir şiirdir. Şair, birinci ve uzunca manzumesinden farklı bir şekli tercih etse de burada yine isra ve miraç mucizesini başlangıcından itibaren tekrar anlatmaktadır. Bu, ya topluluk önünde okunmak üzere yazılmış asıl şiir arasında bestelenerek terennüm edilmesi niyetiyle meydana getirilmiştir veya monotonluğu giderme, aynı konuyu başka bir biçimde işleme niyetinin semeresidir.

Şair, Cenab-ı Hakk'ın bir gece sevgili(kulu ve elçi)sini miraca davet edip muradına erdirdiğini anlatır. Bilindiği gibi miracın cismani mi, yoksa ruhani bir hadise mi olduğu, rüyada mı, yoksa uyanıkken mi vuku bulduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hacı İzzet Paşa, eserinin bu kısmında "Mi'râcî cismânî idi" diyerek bahis konusu hadisenin hem bedenlen, hem de ruhen olduğunu anlatır.

Üçüncü manzumeyi ilkindeki gibi yine mesnevi şeklinde ve "Fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazan şair, burada isra ve miraç mucizesini dinî delillerle isbat etmeye çalışır: "Hz. Peygamber'in isra gecesinde Mescid-i Aksâ'ya gittiği kat'i delille sabittir" diyerek İsrâ Suresinin ilk ayetini kast etmektedir. Bundan dolayı onu inkâr etmek, şüphesiz küfür olur. Sözünde duran, güvenilir Peygamber, bu hadisenin devamını arkadaşlarına anlatmıştır. Mümin olan, o mucizeyi Hz. Ebû Bekir nasıl tasdik ettiyse öyle tasdik etmelidir. Hz. Muhammed, âlemlerin Rabbinin sevgili(kulu ve elçi)si olduğundan bu seçkin miraç onun için çok değildir. O, "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım!" şereflelendirmesine mazhar olmuştur. Bundan dolayı her iki dünyada faydalanmak isteyen, Hz. Peygamber'e tabi olmalıdır. İzzet Paşa'nın çağdaşı olan ve divanında miraciye türünde bir şiiri bulunan Diyarbekirli Said Paşa'nın (1248-1309/1832-1891) bu mucizeyi isbat maksadıyla akli delillere daha çok yer verdiği görülür. (*Diyarbekir Vilâyeti Mektupcusu İzzetlü Saîd Efendi*, 1288/1871: 21-25).

Hz. Peygamber, miracını tamamlayınca, Allah'ın emriyle geri dönüp Ümmü Hânî'nin evine ulaşmış; bu semavi yükseliş ve yolculuğu sırasında her ne olduyorsa, onları arkadaşlarına haber vermiştir. Şair, burada Hz. Peygamber'in miraçta gördüğü rivayet edilen bir hadiseyi de anlatarak İlâhî rahmetin büyüklüğünü belirtmeyi hedeflemiştir: Allah Resulü, arş üstünde bir kapı görmüş ve onun ardındaki şeyleri de müşahade etmek istemiştir. Şehadet kelimesini söyleyerek o kapıdan içeri girince, dalgalanan büyük bir deniz, o

derya ortasında bir ağaç, ağacın üzerinde de bir kuş görmüştür. O kuşun ağzında zerre kadar bir toz vardır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "O deniz benim rahmetim, dünya bir ağaç, kuş senin ümmetin; kuşun ağzındaki toz ise ümmetinin günahıdır... Denize oranla ağaç hor bir şey, ağaç üstündeki kuş ise küçük bir varlıktır. Bu kuşun ağzındaki toz, kuşa nisbetle cüz'î bir nesnedir. Rahmet denizinin genişliğine göre ümmetin günahı zerre kadar gelmez." Allah'a şirk koşmayan kulun her günahı bağışlanacaktır. Bir de miraçta beş vakit namaz farz kılınmış; bu ibadet aslında elli vakitken Cenab-ı Hak lütfuyla onu azaltmıştır. Miractan geri dönüp gelen Hz. Peygamber, aldığı bu müjdeleri ümmetine armağan etmiştir. Hz. Ebû Bekir miracı tasdik etmiş; diğer sahabeler de "âmennâ" (inandık) diye doğrulamışlardır. Bu müjdeler iki dünyaya değer; hüner, onun kıymetini bilmektedir. Kul, Mevlâ'sına itaat ve ibadet eden; onun rızasına kazanmaya çalışan, ebedî âlemin safasını özleyen ve Allah'ı görmeyi gözetten kişidir.

İzzet Paşa, incelediğimiz eserin "hatime" (sonuç) sayılabilecek olan kısmında, önce Hz. Peygamber'e saygı ve övgüyle hitap ederek mübarek mirac gecesi hakkı için onun bu günahkâr ümmete şefaathanesini, Hakk'ın lütfuyla müminlerin rahmete erişmesini diler. Son olarak Allah'a yalvaran şair, Onun bu ihsanları ettiği Hz. Peygamber sevgisinden ötürü kendisini affetmesini, Cehennem ateşi korkusundan kurtarmasını temenni eder. Ayrıca şahsı gibi âciz, avare ve çaresiz olan, günahla yüzü kararan din kardeşlerine de Allah'ın rahmetle nazar kılmasını, onları Hz. Muhammed Mustafa'ya bağışlamasını istirham eder. Nihayet yüzünü görmeyi, cemal tecellilerini belirtici bazı isimleriyle nasib etmesini dileyerek sözlerini tamamlar. Mirac konusunda yazılmış bir eser için bu güzel bir sondur.

Görüldüğü üzere, İzzet Paşa, miracnamesinde bilhassa konuya dair hadislerde yer alan bütün hadise ve müşahedeleri tek tek anlatma yönüne gitmemiş; mesela isradan önce Hz. Peygamber'in göğsünün açılıp yıkanmasını, söz konusu semavi yolculuk sırasında Cebrail'in ona süt ve şarap sunmasını, Hz. Muhammed'in gök katlarında görüşüp selamlaştığı İlahi elçilerin hepsini, namaz emri hususunda Hz. Musa ile konuşmasını anlatmamıştır. Esasen kendisi de eserin sonlarında miraçta olan hadiselerin her birinin uzun uzun anlatmaya ve açıklamaya muhtaç olduğunu belirterek bu konuya ait bütün vak'aları aktarmadığını ima etmiş; son olarak İlahi rahmetin büyüklüğünü gösteren bir rivayet üzerinde durmuş; okuyucuları ahiret saadeti için Allah'ın rızasını gözeterek yaşama, ibadet etme, nefsin kötü isteklerine uymaktan kaçınma ve namaz kılmaya özendirmek istemiştir.

SONUÇ

İsra ve mirac, tefsir, hadis, siyer, kelâm, tasavvuf gibi İslâmî ilimlerle alâkası bulunan bir hadisedir. 19. asır Osmanlı devlet adamlarından ve şairlerinden olan Ahmed İzzet Paşa, selefî ve çağdaşı şairlerin bir kısmı gibi divanında münacat, na't, miraciye vb. dinî düşünce ve hisleniş mahsulü şiirlere yer vermiş; ayrıca Hz. Muhammed'in isra ve miraç mucizesini anlatan bir eser meydana getirmiştir. Divanındaki konuya ait manzumesine göre bu kitapçığında miracı daha tafsilatlı olarak ele alıp işlemeye çalışmıştır. Aynı türde eser telif eden selef ve çağdaşları gibi miracı şiir yoluyla anlatırken esas olarak İsra ve Necm Suresindeki bahis mevzuu hadiseye dair ayetlerle Hz. Peygamber'in bu husustaki hadislerinden faydalanmış; fakat miracnamesini anılan ayet ve rivayetlerin dilimize nazmen aktarılması şeklinde inşa etmemiştir. Onun isra ve miraç hakkındaki hadislerde bildirilen bütün vak'aları ve tanıklıkları tek tek ele alıp noksansız olarak anlatmaya çalışmadığı, bunlardan bir kısmına öz olarak temas ettiği, bir kısmını ise hiç söz konusu etmediği görülür.

Şiirlerinin şekil ve muhtevasında eski tarza bağlı olan, bazı çağdaşlarının eserlerinde kendisini az-çok fark ettiren Batı tesiri açıkça müşahede edilmeyen İzzet Paşa, bilhassa 19. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı memleketlerinde yaygınlaşan pozitivizm gibi felsefî akımlara da alâkasız kalmış görünmektedir. Muhtemelen bundan dolayı Hz. Muhammed'in miracının cismanî olduğunu belirterek söz konusu inancını dinî delillerle teyid etmeye çalışmış; mesela Diyarbekirli Said Paşa gibi aklî ve ilmî yönlerden isbat etme lüzumunu duymamıştır. Bununla birlikte Said Paşa'nın eseri de Kur'an ve hadislerde bildirilen olağanüstü bir hadisenin bazı kimseler tarafından şüphe ve inkârla karşılanmasına karşılık çeşitli aklî delillerle izah etmeyi hedefleyen bir manzume olduğu muhakkaktır.

Şair, insan ruhunun manen yükselme ve olgunluğa erişme yolunda ilerleme istidadında bulunduğunu da belirterek sözünün başlarında aşk ve "fenâ"ya, yani kendi varlığını Yaratıcının varlığında yok etmeye, sonlarında ise Hz. Peygamber'e tabi olma, Allah'a ibadet, ebedî hayat saadetini düşünerek yaşayış, nefsin gayr-ı meşru isteklerinden kaçınma, Hakk'ın rızasını gözeterek namaz kılmaya dikkat nazarını çekmiştir.

Netice olarak denebilir ki, İzzet Paşa'nın bu eseri, imale, zihaf gibi vezin aksamaları, az sayıdaki kafiye kusurları, ayrıca maksadı anlatış yönünden bazı pürüzleri müsamaha ile karşılanırsa, isra ve miraç hadisesi hakkında

geleneğe bağlı çizgide meydana getirilmiş, “fena değil” denebilecek seviyede, eski tabirle “kâbil-i ısgâ” (kulak verip dinlenebilir) dinî- edebî bir metindir. Birçok beytinde edebî sanatlardan faydalanan, böylece İslâmî bilgi, inanç, düşünce ve hislerini dile getirirken estetik bir kaygı sahibi olduğu da fark edilen şair, Hz. Peygamber’in doğumunu övgüyle hikâye eden bir mevlid yanında göğe yükselişini ve birçok gaybî, İlâhî alâmetleri görüşünü anlatan miracname telif etmiştir. Bu çalışmaları sonucu o, edebiyatla alâkadar olan ve birkaç manzum eser de telif eden şair devlet adamları arasındaki yerini almıştır.

Nüsha Tavsifi ve Metin Teşkili

Hacı İzzet Paşa'nın *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem* isimli eseri, Ankara Millî Kütüphanede 06 Mil Yz A 1907 numaralı yazma içinde, 16a-24a sayfaları arasındadır. Yazmada İzzet Paşa'nın adı geçen miracnamesinden önce “Sâbıkâ Teşrifâtî Edib Efendi Hazretlerinin Leyle-i Regâ'ib Medhiyesi” (vr. 1b-10a), Safi mahlaslı bir şairin “Mevlûd-i pâk-i Resûlullâha gel” nakaratlı bir şiiri (vr. 10a-b), Hz. Peygamber'in doğumundan övgüyle bahseden Arapça bir manzume (vr. 10b12b), “Mevlûd-i Hazret-i Nebevî Te'lif-i Şems-i Sivâsî” (vr. 13a-16a) başlığı altında Şemseddîn-i Sivâsî'nin Mevlidi yer almaktadır. Her sayfası on üç satırlı olan metin, baştan sona kadar güzel, harekeli bir nesihle yazılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensih adı belirtilmemiştir. Ancak başta bir manzumesi yer alan “Teşrifâtî Edib Efendi”in -büyük bir ihtimalle- 18. asır teşrifatçı, vak'a-nüvis ve şairlerinden Mehmed Emin Edib (ö. 1216/ 1801) olduğu göz önünde tutulursa, o takdirde metnin belirtilen yüzyılın ikinci yarısından sonra yazıldığını söylemek mümkündür. Yazmanın *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem*'den sonraki birkaç sayfasında (vr. 28a-29a) Erzurumlu İbrahim Hakk'ının (1115-1194/1703-1780) “gecelerde” redifli gazelinin yer alması da meydana getiriliş zamanı hakkındaki fikrimizi kuvvetlendirici bir işarettir. Aynı yazmada, bizim bazı delil ve ipuçlarına dayanarak 19. asrın tanınmış devlet adamlarından Ahmed İzzet Paşa (1813-1893) olduğunu tahmin ettiğimiz “Hacı İzzet Paşa”nın mi'racnamesinin bulunması da bu fikrimizi teyid etmektedir.

Miracname yeni harflere aktarılırken çeviri yazı alfabesi kullanılmamış; fakat harekeli metnin imlasına bağlı kalınmıştır. Ancak zihaf olan yerlerde uzun sesliler gösterilmemiş; müstensihden ileri geldiği tahmin edilen yanlışlar düzeltilmiş; beytlere sıra numaraları da tarafımızdan verilmiştir.

[16a]

**Mi'râc-ı Fahr-i Âlem Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem
Te'lif-i Hacı İzzet Paşa****Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm**

1. Ba'de bismi'llâhi hamd ü tasliye
Eyleyüp mir'ât-ı kalbi tasfiye

Besmele, Allah'a hamd, Hz. Peygambere salavattan sonra, kalp aynasını temizleyip,

2. Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ
Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ

beri gel ey safa bağının ve vefa gül bahçesinin inleyen bülbülü!..

3. Kumri-i hû hû-zen-i sırr u sinâ
Tûti-i güyende-i medh ü senâ

Sır ve sinanın "Hû Hû" (Allah Allah) diye öten kumrusu, övgü söyleyen dudusu...

4. Tâ'ir-i kudsi vü Sidre-âşiyân
Murg-ı hoş-hân-ı çemenzâr-ı beyân

Sidre'yi yuva edinen mukaddes kuş... Beyan çimenliğinin okuyuşu (şakıyışı) güzel kuşu...

5. Olmuş iken sâkin-i sahn-ı kıdem
Eyledin bu âleme vaz'-ı kadem

Kıdem meydanını mesken edinmişken, bu âleme ayak bastın...

6. Hemçü tâvûs eyleyüp cevlângerî
Ravza-i lâhûta dön şimden giri

Tavus gibi (bu dünyayı) dönüp dolaştıktan sonra İlahi bahçeye geri dön!

7. Var ise cân ü dilinde nûr u fer
Âlem-i bâlâya kıl azm-i sefer

Canında ve gönlünde nur ve kuvvet varsa, yüce âleme yolculuk etmeye niyetlen!

[16b]

8. Nerdübânı ışkdurur bu mersadın
Cân ü dildür nakdi işbu maksadın

Bu gözetleme yerinin merdiveni aşktır. Bu maksadın nakdi (peşin parası), can ve gönüldür...

9. Cânı kim hem-râh-ı aşk-ı yâr ola
Âkıbet ser-menzil-i seyyâr ola

Sevgili aşkının yoldaşı olan canın durak yeri, sonunda seyyar olur.

10. Bu sebebdendür ki Hallâk-ı cihân
Çün nazar kıldı kulûba der-nihân

Bundan dolayı cihanı yaratan Allah, kalplere gizlice nazar kılınca,

11. Gördi kalb-i Ahmedî a'şak idi
Hançer-i ışk ile san münşakk idi

Hz. Muhammed'in kalbinin (diğerlerinden) daha âşık ve sanki aşk hançeri ile yarılmış olduğunu gördü...

12. Hem mizâcî a'del idi cümleden
Güyyâ rûh-ı Muhammedî beden

Hem de onun huyu, tabiatı herkesten daha itidalli ve adaletliydi. Sanki beden, Hz. Muhammed'in ruhu gibiydi...

13. Sırr-ı mâ zâğa'l-basardı hatvesi
Lerze-sâz-ı âlem idi satvesi

Adımı, mâ zâğa'l-basarın³ sırrı idi. Ezici kuvveti de herkesi titretirdi.

14. Işk-ı âşık çün bula dilde kemâl
Eyleye ma'şûk ana arz-ı cemâl

Âşığın aşkı gönülde tam, eksiksiz olunca, Sevgili (Allah) ona güzelliğini gösterir...

15. Işk içinde çünki fâ'ik oldı ol
Da'vet-i mi'râca lâ'ik oldı ol

O, aşk içinde üstün olduğundan, miraç davetine lâyık görüldü.

³ "Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Kur'an, Necm 53/17).

16. Tâ göre âyât-ı kübrâyı kamu
Tâ bile esrâr-ı Hakkı mû-be-mû

Pek büyük (İlâhi) ayetleri (Allah'ın kudretinin alâmetlerini) hep görsün
ve Cenab-ı Hakk'ın sırlarını birer birer, inceden inceye bilsin diye...

17. Tâ ide nûrı cemâlinde eser
Ola rû'yetle münevver çeşm-i ser

Allah'ın nuru, onun (Hz. Peygamber'in) güzelliğine tesir etsin ve baş
gözü (İlâhi tecellileri) görmeye aydınlansın diye...

18. İrdi müjde bir gice nâgâhiden
Geldi Cibrîl-i Emîn dergâhiden

Bir gece ansızın müjde ulaştı. Güvenilir Cebrail, Allah huzurundan
geldi.

19. Ol gice Kadr idi ma'lûmü'l-haber
Halk u Hak yanında gâyet mu'teber

O gece, Allah ve insanlar katında son derece itibarlı ve (değerine dair)
haberi bilinmiş olan Kadir gecesi idi.

20. Giceden da'vetde hikmet bu idi
Kim meşâmm-ı halka şebbû-bû idi

Halkın burnuna şebboy kokulu olan geceleyin davet edilmesinin
hikmeti şuydu:

[17a]

21. Genc-veş hıfz eyler idi yâr anı
Görmeye tâ dîde-i ağıyâr anı

Dost (Allah), onu başkalarının gözü görmesin diye hazine gibi saklardı...

22. Bir de budur şebde var sırr-ı fenâ
Eyledi ana anun-çün i'tinâ

Bir (hikmet) de gecede fânîlik sırrı olduğu için, ona çok dikkat etti...

23. Kıldı da'vet şeb içinde hazreti
Tâ fenâda göre hasret hasreti

Özleyen özlediğini bu fânilikte görsün diye Hz. Peygamberi geceleyin (huzuruna) davet etti...

24. Ger dir isen Hak için keyfe-i râh
Bil ki ana yok fenâdan gayrı râh

Eğer “Allah(’ı tanımak ve Onun rızasını kazanmak) için yol nasıldır?” diye sorarsan, bil ki, ona fânilikten, yani kişinin kendi maddi varlığını Yaratanın varlığında yok etmesinden başka yol yok...

25. Var idi yanınca cennetden Burâk
Kim basardı ayağın gâyet irak

(Cebrail’in) yanında cennetten getirdiği ve ayağını son derece uzağa basan Burak vardı.

26. Bir adım idi ana medd-i basar
Gerçi cismi idi gâyet muhtasar

Gerçi bedeni çok kısaydı ama gözünün gördüğü uzak (mesafe) ona bir adımdı...

27. Eylemiş idi anı Rabb-i ulâ
Hikmeti birle merâkibden ulâ

Yüce Allah, hikmetiyle onu diğer binitlerden daha üstün kılmıştı.

28. Hulk u emri müştemildi hilkati
İki cinse âyine idi katı

Onun yaratılışı, (iyi) huyu ve emri (yerine getirme kabiliyetini) içine alırdı. İki cinse iyice aynaydı.

29. Çün süvâr oldu Burâk’a Mustafâ
Mescid-i Aksâ’ya geldi bâ-safâ

Hz. Muhammed Mustafa Burak’a binince, rahatlıkla Mescid-i Aksâ’ya geldi.

30. Mekke’den irdi ana bir kâfile
Kıldı anda iki rik’at nâfile

Ona Mekke’den bir kabile ulaştı. Orada iki rekât nâfile namaz kıldı.

31. Emr kıldı ol Cenâb-ı Kibriyâ
Tâ kudûm itdi gürûh-ı enbiyâ

Yüce Allah emretti; peygamberler topluluğu uzak bir yerden yanına geldiler.

32. Sûret-i cisme girüp ervâh o dem
Urdılar ol şâha ta'zîm ile dem

(Peygamberlere ait) ruhlar, o anda beden şekline girip o sultana (Hz. Muhammed'e) saygıyla hitap ettiler.

[17b]

33. Kıldılar ol kiblegâha iktidâ
Bildiler oldur cihânda muktedâ

O kible yerine uydular; bildiler ki, dünyada kendisine uyulacak imam, öncü odur...

34. Oldılar çün sırrı ile rû-be-rû
Eylediler ana dilden ser-fürû

Sırrı ile yüz yüze gelince, ona gönülden baş eğdiler.

35. Ruhlarında göricek nûr-ı Hudâ
Allah Allâh oldı anlardan sadâ

İlahi nuru yüzünde görünce, onlardan "Allah Allah!" (diye hayranlık) sesi çıktı...

36. Ger dilersiz bulasız Hakdan necât
Rûh-ı pâk-i Mustafâ'ya vir salât

Eğer Cenab-ı Hak'tan kurtuluşa ermeyi dilererseniz, Hz. Muhammed'in mübarek ruhuna salavat getirin!

37. Andan idüp Sahretu'llâha urûc
Ol mahalden eyledi azm-i burûc

Ondan sonra Sahretullah'a yükselip oradan burçlara (göklere çıkmaya) karar verdi.

38. Merkezi çünkim kodı ol pîş-i saf
Hicr ile hâk ağladı bitdi lesaf

O safların önünde yer alan (Peygamber), dünyayı terk edince, toprak ayrılık (acı) ile ağladı, (üstünde) ot bitti...

39. Ne hevâ sed oldı ana ne esîr
Cümle olmışdı ana zirâ esîr

Ona ne hava engel oldu, ne de (kâinattaki bütün boşlukları doldurduğu kabul edilen) esir cevheri... Çünkü her şey ona esir olmuştu...

40. Ber-hümâ idi felekde zü'l-ulâ
Oldı evc içre hevâ-gîr-i ulâ

Yücelik sahibi olduğu için, gökte hüma(devlet kuşu)dan daha üstündü. Zirve içinde ululuk isteğini tutmuştu.

41. Kıldı çün çarh-ı nuhustini harîm
Oldı ceddî Âdem'e zayf-ı kerîm

Birinci göğü mukaddes yer yapıp atası Hz. Âdem'in aziz misafiri oldu.

42. Rûh idi Âdem tahayyürden berî
Ders-i tecrîd idi dâ'im ezberi

Hz. Âdem, şaşırmadan salim bir ruhtu; ezberi devamlı tecrid (her şeyden el-ayak çekip Allah'a yönelme) dersiydi...

43. Bu kıyâs üzre uçup hem çün melek
Seyrine yek pâye oldı nüh felek

Bu kıyas üzere melek gibi uçup seyri (yolculuk ve gezmesi) için dokuz gök tek basamak oldu.

44. Şems anun nûrından aldı nûrını
Yakdı anunla cihân tennûrını

Güneş, ışığını onun nurundan aldı; dünya tandırını onunla yaktı.

45. Müjde-i ikbâl irişdi her yana
Merhabâ didi kamu ervâh ana

İkbal (iyi kabul ve bahtiyarlık) müjdesi her tarafa ulaştı; bütün ruhlar ona "Hoş geldiniz!" dedi.

[18a]

46. Her felekde gördi bisyâr âyeti
Bulmadı bir yerde seyri gâyeti

Her gökte birçok (İlâhi) alâmeti gördü. Gezip görmesi bir yerde son bulmadı.

47. İrdi andan Beyt-i Ma'mûr'a Resûl
Kıldı mihrâbında Hak için müsûl

Hz. Peygamber ondan sonra Beyt-i Ma'mûr'a ulaştı ve onun mihrabında Allah için (saygıdan dolayı) ayakta durdu.

48. Olmuş idi cümleden muhtâr-ı Hakk
Anın için oldu mihrâba ehakk

Herkesin içinden Cenab-ı Hakk'ın seçtiği kişi olduğu için, mihraba en lâyık o idi.

49. Kıldığı anda salât-ı vitr idi
Kim teveccühden murâdı vitr idi

Orada kıldığı vitir namazıydı. Çünkü yönelmekten maksadı, (Allah'ın huzurunda) yalnız kalmaktı.

50. İktidâ itdi ana saff-ı melek
Ana dâ'ir kıldı Hak her nüh felek

Dizilmiş olan melekler (namaz için) ona uydu. Cenab-ı Hak bütün dokuz göğü onun etrafında döndürdü.

51. İşbu Beyti kim şeref zâtındadır
Didiler Ka'be muhâzâtındadır

"Şerefi kendisinde olan bu ev (Beytü'l-mâmur), Kâbe'yle aynı hizadadır" dediler.

52. Oldı câyı âsumân-ı heftomîn
Sâbitü'l-bünyânıdur anda hemîn

Onun yeri yedinci gök oldu. Orada yapısı çok sabittir.

53. Çün irişdi bu makâma Mustafâ
Zâhir oldı çeşmine ehl-i safâ

Hz. Muhammed (a.s.) bu makama ulaşınca, gözüne safa sahipleri (kedersiz, sevinçli kişiler) göründü.

54. Andan itdi Sidreye azm-i rehi
Cibrîl olmuş idi anın hem-rehi

Oradan Sidre'ye gitmeye niyet etti. Cebrail, onun yol arkadaşı olmuştu.

55. Sidrenin de oldı çün seyri tamâm
Eyledi Kürsi'ye andan ihtimâm

Sidre'yi de gezip görme işi tamamlanınca, oradan Kürsi'ye dikkat kesildi.

56. Kaldı anda Cebreîl⁴ ile Burâk
Kim zarûrî idi ol demde firâk

O anda ayrılık mecburi olunca, Cebrail ile Burak orada kaldı.

57. Geldi Refref düşdi pây-ı hazrete
San mülâkî oldı hasret hasrete

Refref gelip Hz. Peygamber'in ayağına düştü. Sanki hasret hasretle kavuşup görüştü...

58. Bindi Refref üstine çün nâz ile
Okudı Nûr âyetin şehnâz ile

Refref üstüne nazlıca binince Nur ayetini⁵ şehnaz makamıyla okudu.

[18b]

59. Gördi kaldı anda Cebrâîl senî
Didi Allâha sımarladım seni

(Hz. Peygamber) ulu Cebrail'in orada kaldığını gördü ve "Seni Allah'a ısmarladım" dedi.

60. Âlem-i envâra düşdi yol bana
Bunda kal sen böyledür emr-i Hudâ

⁴ Yazmada "Cibrîl" biçiminde olan bu ismi, aruz kalıbına uygun hâle getirmek için "Cebreîl" şeklinde yazdık.

⁵ Nur Suresinin şu mealdeki ayeti kast ediliyor: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun meseli: Şark ve garba nisbeti olmayan, mübarek zeytin ağacının ateşe temas etmeksizin kendi kendisine ışık verecek kadar parlak, yağından yakılan ve en parlak yıldızlar kadar parlak olan şışeden kandil içinde bulunan çerağ gibidir. Bütün bunlar nur üstüne nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Ve insanların anlamaları için meseller irad eder. Allah, her şeyi bilicidir." (Kur'an, Nur Suresi, 24/ 35).

“Benim yolum nurlar âlemine düştü. Sen burada kal! Allah’ın emri böyledir.” (dedi).

61. Andan ol şâh oldı gözlerden nihân
Cân idi güyâ odur cism-i cihân

Oradan o sultan gözlerden kayboldu. Sanki o dünya bedeninin canı gibiydi...

62. Pâygâhı oldı Kürsî-i kerîm
Desti ber-dergâhı didi ey Kerîm

Yüce Kürsî’ye ayak bastı; “Ey kerem sahibi, Yüce (Rabbim)!” dedi, “Elim senin kapının üstündedir...”

63. Andan edüp müstevâ-yı arşa meyl
Kondı ol gülzâra mânend-i cümeyl

Oradan dümdüz olan arşa yönelip hoş öten bir bülbül gibi o gül bahçesine kondu.

64. Oldı kübrâ çünkü bu suğrâya zam
Arş-ı a’zamda füzûn oldı ızam

Pek büyüğe pek küçük eklenince, en yüce arşta büyüklük daha fazla oldu.

65. Ger dilersiz bulasız oddan necât
İşk ile derd ile idün es-salât⁶

Eğer cehennemden kurtuluşu dilerseniz, (Hz. Peygamber için) aşkla, dertle dua ve selâm edin (salavat getirin)!

66. Bir niçe nûr eyledi âhir zuhûr
Görmemişdür mâder-i dehr-i dühûr

Sonra devirlerin dünya annesinin görmediği birçok nur ortaya çıktı.

67. Çünkü arşın tâlî’i oldı sa’îd
Doğdı ol mâh üstine çün oldı îd

Arşın talihi kutlu ve mutlu olduğu için, o ay yüzlü (Peygamber) üstüne doğdu; böylece bayram gibi oldu.

⁶ Bu beyit, 15. asır şairlerinden Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-necât adlı mevlidinde geçer. (Süleyman Çelebi, 1989: 8, 10, 16 vd.)

68. Ne kadar var ise âyât-ı izâm
Buldı akdî içre seyr-i intizâm

Ne kadar büyük alâmetler varsa, düzeni içerisinde düzgünlük seyri buldu.

69. Âlem-i terkîb oldu çün tamâm
Tutdı Ferd-i Vâhid'e rû ol hümâm

Terkip âlemi tamamlanınca, o azim sahibi (Peygamber a.s.) Tek Bir(Rabb)e yöneldi.

70. Gâ'ib oldu âlem-i terkîbden
Rûh-ı mahz oldu tecelliden beden

Terkip âleminden kayboldu; (Îlâhi) sırların belirme ve görünmesinden dolayı beden sanki sırf ruh oldu...

[19a]

71. Kaldı Refref anda gitdi ol habîb
Bilmedi ne hâle yetdi ol tabîb

O Sevgili (Peygamber) gitti; Refref orada kaldı; o (dertleri tedavi eden) tabibin ne hâle eriştiğini bilmedi.

72. Anda gûş etdi kalemden çok sarîr
Kim yazardı levh-i mânend-i harîr

(Hz. Peygamber) ipek gibi levha üzerine (Allah'ın takdir ettiği şeyleri yazan) kalemden çok gıcırta duydu...

73. İrdi nev'an vahşet anda ol güle
Doldı heybet gözleriyle gönüle

Orada o güle biraz korku ulaştı. Gözleriyle gönlüne heybet doldu...

74. Oldı bir hâlet ana kim neş'eden
Gitdi kayd-ı rûh u tedbîr-i beden

Ona neşeden öyle bir hâl oldu ki, ruhun bağlayıcılığı ve bedeninin tasarrufu gitti...

75. Çünkü sârî oldu sırrına o hâl
Kendini zabt eylemek oldu muhâl

O hâl sırrına geçince, kendini tutması imkânsız oldu..

76. Esdi çün bâd-ı nesîm-i hoş-nefes
İtdi bahr-i sırrı tahrîk ol nefes

Hoş nefesli hafif rûzgâr esince, o nefes sır denizini harekete getirdi (dalgalandırdı).

77. Çünki ol hâlet irişdi Ahmed'e
Kulzûminün⁷ cezri irişdi mede

O hâl Hz Peygamber'e erişince, denizinin cezri (inişi) medde (yükselmeye) dönüştü...

78. Anda keşf oldu ana ilm-i kesîr
Olmadı bir vech ile ammâ ki sîr

Ona orada birçok (gizli) ilim açıldı... Ama hiç bir şekilde (bilgi edinmeye) doymadı.

79. Len terânî didi Mûsâ'ya belî
Mustafâ'ya ne didi bak ol velî

Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya "Beni göremezsin"⁸ dedi. Fakat o Dost, Hz. Muhammed'e bak ne dedi?

80. İne Rabbeke yusallî didi hem
Kim salât-ı Hak idi ol dem ehem

"Muhakkak Rabbin sana selâm ediyor" dedi. Çünkü o anda Cenab-ı Hakk'ın selâmı en mühim şeydi.

81. Rahmet eyler ya'nî Rabbü'l-âlemîn
Tâ gazabdan ümmetin ola emîn

Yani "Âlemlerin Rabbi, ümmetin gazaptan emin olsunlar diye rahmet eder..."

⁷ Asıl metinde sehven "Kalzeminün" şeklindedir.

⁸ "Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tür'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." (Kur'an, A'raf 7/143)

82. Hem sana rahmet odur mahsûs kim
Bilmez anda sırrını hiç bir hakim

Ayrıca sana has kılınmış rahmetin sırrını orada hiçbir hikmet sahibi bilmez...

83. Zâil oldu vahşet-i dil ol demi
Mündefi' olup celâlin demdemi

O anda (İlâhi) yüceliğin çıkışması geçti ve gönlün korkusu yok oldu.

[19b]

84. Oldu çünkü vahşet andan münselib
Oldu üns-i Hazret-i Hak müctelib

Onda korku kalmayınca, Cenab-ı Hakk'ın yakınlığı kendisini çekip götürdü...

85. Ol ki fe evhâ ilâ abdihi didi
Vak'a içre vahy olan âyât idi

(Yüce Allah'ın Necm Suresinde) "fe evhâ ilâ abdihi"⁹ dediği, bu vak'a içinde vahy olan ayetlerdi...

86. Şol kadar esrâr ana oldu müfâz
Kim vahiyden olur ancak müstefâz

Ona o kadar sırlar (aşikâr) oldu ki, onlar ancak vahiyden dağılıp yayılır...

87. Çünkü âşıkdi o dem fahrü'l-enâm
Ol makâm-ı kâbe kavseyn oldu nâm

Bütün yaratılmışların övüncü o an âşık olduğu için, o "kâbe kavseyn"¹⁰ makamı (bu yakınlığın) adı- sanı oldu.

88. Kurb-ı ev ednâ dinilmişdür buna
Kim Habîbu'llâh vâsıldur ana

Allah'ın Sevgili(elçi)sinin eriştiği bu yakınlığa, "ev ednâ yakınlığı"¹¹ denilmiştir...

⁹ "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti." (Kur'an, Necm 53/10)

¹⁰ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9)

¹¹ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9)

89.Çünkü irdi gâyetine intizâr
Bülbül-i dil oldu gâyet ile zâr

Bekleyiş sona erince, gönül bülbülü çok ağlayıp inledi.

90.Ka'be-i zâta çün itdi iltifât
Kalmadı zâtında âsâr-ı sıfât

Yüzünü Zat Kâbesine çevirip bakınca, kendisinde sıfatların izleri kalmadı...

91.Esdi çün bâd-ı sabâ-yı vasl-ı yâr
Vasl-ı yâra irdi âhir fasl-ı kâr

Sevgiliye kavuşmanın hafif ve hoş rüzgârı esince, sonunda işin ayrılması sevgiliye kavuşmaya ulaştı...

92.Her yana oldu serâ-perde güşâd
Bir bahâne kaldı dil olmağa şâd

Her tarafta saray perdesi açıldı; gönlün sevinmesi için tek bir sebep kaldı.

93.Ger dilersiz her dü-âlemde selâm
Kıl salât ile selâm ile kıyâm

Eğer her iki âlemde de kurtuluşa ermeyi dilerseniz, dua ve selam ederek ayağa kalkın!..

94.Açdı ol sultâna Rabb-i Lâ-mekân
Bir kapu kim girdi ol Fahr-i Cihân

Mekânsız Rab, o sultana bir kapı açtı; cihanın övüncü (Hz. Peygamber) o kapıdan girdi.

95.Eyledi seyrân sarây-ı vahdeti
Gördi bî-perde cemâl-i Hazreti

Birlik sarayını seyretti (gezip gördü); Yüce Allah'ın cemalini perde olmaksızın gördü.

[20a]

96.Arz-ı didâr itdi Hayy-i Zü'l-celâl
Münkeşif oldu tecellî-i cemâl

Celâl sahibi Allah yüzünü gösterdi; Onun cemal görünüşü açıldı.

97. Baş göziyle gördi Allâh'ı Resûl
Sanma kim rü'yâ vü rûhânîdür ol

Hiz. Peygamber, Allah'ı baş gözüyle gördü. Onu rüya veya ruhani bir hadise sanma!..

98. Lâ ilâhe didi illâ'llâh ana
Sen ulu Mevlâ vü abdem ben sana

"Allah'tan başka ilâh yok" dedi Ona... "Sen yüce Mevlâ'sın, ben ise senin kulun, kölenim!.."

99. Bî-hurûf u lafz u savt ol pâdişâh
Mustafâ'ya söyledi bî-iştibâh¹²

Allah, harf, lafız ve ses olmadan şüphesiz Hiz. Muhammed'e (söz) söyledi.

100. Men re'ânî kad re'âke men re'âk
Kad re'ânî lâ yukal¹³ innî erâk

Her kim beni görürse, muhakkak seni görmüş olur. Her kim seni görürse, muhakkak beni görmüş olur. Ama ben seni görüyorum denilmez.

101. Budurur ol kenz-i mahfi-i ezel
Zâhir oldı Lâ-yezâl ü Lem-yezal

O ezelin gizli hazinesi¹⁴ budur: Yok olmaz ve zeval bulmaz ebedî (Allah) göründü.

102. Budurur ol vech-i Bâkî kim ayân
Oldı nûrî gözlere fevka'l-beyân

O Baki (ebedî, kalıcı) yüz budur ki, nuru gözlere (güzelce) anlatımın üstünde belli oldu.

¹² Bu beyit de Süleyman Çelebi'nin Mevlid adıyla meşhur eserinden alınmıştır. (Süleyman Çelebi, 1989: 116).

¹³ Yazmada "yukal" şeklindedir.

¹⁴ "Kenz-i mahfi" (gizli hazine) tamlamasıyla "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmeyi sevdim (istedim). Beni bilmeleri için mahlûkatı yarattım" mealindeki hadis-i kudsiye işaret ediliyor. Bazı hadis âlimleri bu sözün senedinin bilinmediğini belirtmişlerse de Aliyyü'l-Karî manasının doğru olduğunu izah etmiştir. (İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, 1418/ 1997: II/ 173).

103. Salli yâ Rabbi alâ nûri'l-hüdâ
Bi't-tahiyyâti'z-zekiyyâti'l-ulâ

Yâ Rabbi, hidayet nuru olan Hz. Peygamber'e büyük, temiz selam ve hayır dualarla salât eyle!

104. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtuluş istiyorsanız, Hz. Peygamber'e aşkla, dertle salavat getirin!

1. Sallû alâ Resûli'llâh
Sallû alâ Nebiyyi'llâh

Allah'ın resulü ve nebisi Hz. Muhammed'e salavat getirin!

2. Sallû alâ Habibi'llâh
Sallû alâ nûr-ı Rahmân

Allah'ın sevgili(elçi)si ve Rahman'ın nuruna salavat getirin!

[20b]

1.
Bir gice Rabb-i Müste'ân
Ol gice Kadr idi ayân
Mî'râca da'vetle nihân
Kıldı habîbin kâmurân

Kendisinden yardım beklenen Allah, Kadir gecesi olduğu açıkça belli bir gece, Sevgili(elçi)sini Miraca gizlice davet ederek isteğine kavuşturdu.

2.
Göndürdi Cibrîl'i ana
Bir de Burâk-ı per-güşâ
Bindi Habîb-i Kibriyâ
Cebrâ'il oldu hem-'inân

Ona Cebrail'i, bir de kanatları açık (uçmaya hazır) Burak'ı gönderdi. Allah'ın sevgili(elçi)si (bu bineğe) bindi; Cebrail onunla at başı beraberdi.

3.
Beytû'l-Harem'den leyleten
Azm itdi Kudüs'e lahzaten
Uydı nebîler cümleten
Kıldı namâz oldu revân

Gece vakti Kâbe'den bir anda Kudüs'e gitti. Bütün peygamberler ona uydu. Namaz kıldı; yola gider oldu...

4.
İdüp semâvâta urûc
Kaldı girü evc ü burûc
Arş-ı mu'allâya vülûc
İtdi o nûr-ı neyyirân

Göklere yükseldi; zirve ve burçlar geride kaldı. O güneşlerin nuru (Hz. Peygamber) yüce arşa çıktı.

5.
Sidre'de Cibrîl ü Burâk
Didiler ana el-firâk
Refref gelüp öpdî ayak
Bindi ana bâ-izz ü şân

Cebrail ve Burak, Sidre'de ona "Elveda!.." dediler. Refref gelip (Hz. Muhammed'in) ayağını öptü. (Hz. Peygamber) izzet ve şanla ona bindi.

6.
Andan dahi kıldı su'ûd
Kalmadı aktâr u hudûd
Tâ kâbe kavseyne vürûd
İdince fahr-i dü-cihân

Daha sonra yükseldi; köşe-bucak ve sınırlar kalmadı. İki cihanın övüncü (Hz. Peygamber) ta "kâbe kavseyn"^{e15} gelince,

7.
Feth oldu ebvâb-ı şühûd
Keşf oldu envâr-ı Vedûd
Oldı tecellî rû-nümûd
Açıldı sırr-ı kün fe-kân

¹⁵ "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Kur'an, Necm 53/9).

Görüş âleminin kapıları açılarak Allah'ın nuru keşf oldu; tecelli yüz gösterdi; "kûn fe-kân"¹⁶ sırrı açıldı...

[21a]

8.
Refref dahi kaldı girü
Azm itdi andan ilerü
Açıldı ana bir kapu
Girdi saâdetle hemân

Refref de geride kaldı, (Hz. Peygamber) oradan daha ileriye gitti. Ona bir kapı açıldı, saadetle hemen kapıdan içeriye girdi.

9.
Geldi kalemden bir sadâ
Kıf yâ Muhammed Mustafâ
Rabbin selâm eyler sana
Kim ümmetin bulsun emân

Kalemden bir ses geldi: "Ey Muhammed Mustafa, dur! Ümmetin emin olsun diye Rabbin sana selam ediyor."

10.
Seyr itdi sırr-ı vahdeti
Gördi cemâl-i Hazreti
Buldu sarây-ı kudreti
Ammâ sarây-ı Lâ-mekân

(Hz. Peygamber) birlik sırrını seyretti; yüce Allah'ın cemalini gördü. (İlâhi) kudret sarayını, yani mekânsızlık sarayını buldu.

11.
Virdi selâm abd ü İlâh
Birbirine bî-iştibâh
Cibrîl şehâdetle güvâh
Oldı melâ'ik yek-zebân

Kul (Hz. Peygamber) ve Allah şüphesiz birbirine selâm verdi. Cebrail şehadetle şahit oldu. Melekler de söz birliği etti.

12.
Anunla Hayyü lâ-yenâm

¹⁶ "Ol (der) hemen olur." Bu ibare, "kûn fe-yekûn" kelimelerinin geçtiği ayetlerle alakalıdır.

İtdi huzûrunda kelâm
Kıldı visâl ile be-kâm
Bî-şekk ü bî-reyb ü gümân

Uyumayan Hayat Sahibi (Yüce Allah) onunla huzurunda konuştu. Şeksiz, şüphesiz, kuşkusuz kavuşmayla onu muradına erdirdi.

13.
Mi'râcı cismânî idi
Mihmân-ı Rabbânî idi
İhsân-ı Sübhânî idi
Ana bu lutf-ı bî-kerân

(Hz. Peygamber'in) miracı (sırf ruhi bir hadise değil) cismani idi. O, İlahi bir misafirdi. Bu uçsuz- bucaksız lütuf, ona Allah'ın ihsanıydı...

[21b]

14.
Tekmîl idüp Mi'râcını
Geydi sa'âdet tâcını
Aldı inâyet pâcını
Peygamber-i âhir zamân

Ahir zaman peygamberi, miracını tamamlayıp saadet tacını giydi; İlahi yardım vergisini aldı.

15.
Kıldı Muhammed bâ-huzû'
El-avdu ahmedle rücû'
San şebde şems itdi tulû'
Reşk itdi arz u âsumân

Hz. Muhammed (a.s.) alçak gönüllü bir şekilde, "Dönmek, övgüye daha lâyık" diye geri döndü. Sanki gecede güneş doğmuştu. Yer ve gök kışkandı onu...

16.
Ey iftihârü'l-mürselîn
Ey rahmetel li'l-âlemîn
Ol İzzet'e bunda mu'în
Anda şefî' u mihrîbân

Ey peygamberlerin kendisiyle övündüğü, ey âlemlere rahmet (olarak

gönderilen elçi)!¹⁷ Bu dünyada İzzet'e yardımcı, ahirette şefaatçi ve şefkatli ol!

1. Leyle-i Esrâda Fahr-ı Âlemin
Ol şeref-bahşâ-yı arş-ı a'zamın

Âlemin övüncü, o pek yüce arşa şeref bahşeden Hz. Peygamber'in İsrâ gecesinde

2. Mescid-i Aksâya seyrân itdiği
Ol mübarek câya tayrân itdiği

Mescid-i Aksâ'ya, o mübarek yere uçtuğu ve burayı gezdiği,

3. Nass-ı kâtı' ile sâbitdür hemân
Küfr olur inkârı bî-şekk ü gümân

(ayet ve hadis gibi) kesin delillerle sabittir. Bunu inkâr etmek şeksiz, şüphesiz küfür olur.

4. Kıldı mâ-ba'dın beyân ayne'l-yakîn
Nutk ile ol sâdikü'l-va'dü'l-emîn

Sözünde duran, güvenilir (Hz. Peygamber), ondan sonrasını gözüyle görmüş olarak, kesin bir şekilde konuşmasıyla güzelce anlattı.

5. Nutk-ı pâki de anun vahy-i Hudâ
Sûre-i ve'n-Necm şâhiddür ana

Onun mübarek konuşması da Allah'ın vahyidir. Necm Suresi(ndeki 3-4. ayetler) ona şahittir.¹⁸

6. Harfinün inkârına yokdur mecâl
Şöyle bil inkârıdur mahz-ı dalâl

Ki (Kur'an'ın) bir harfini inkâr etmeye imkân yoktur. Şöyle bil ki, onu inkâr etmek, yoldan çıkmanın, dalâletin ta kendisidir.

¹⁷ "rahmetel li'l-âlemîn" ibaresiyle Enbiyâ Suresi'nin "Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik" mealindeki 107. ayetine işaret edilmektedir.

¹⁸ "O hevasından söylemez. O kendisine (Allah tarafından) vahyolunan bir vahyidir." (Kur'an, Necm Suresi, 53/ 3-4).

7. Kim ki mü'mindür ider tasdik anı
Nice tasdik eyledi Sıddik anı

Mümin olan kimse, Hz. Ebû Bekir onu (mirac haberini) nasıl tasdik ettiyse, öyle tasdik eder.

[22a]

8. Eyleriz tasdik anı biz 'an-samîm
Sıdk ile el-hamdü li'llâhi'l-azîm

Biz onu can ü gönülden tasdik ederiz. Kalp temizliğiyle "Hamd Yüce Allah içindir." (deriz).

9. Çok değil ana bu mi'râc-ı güzîn
Kim odur mahbûb-ı Rabbi'l-âlemîn

Âlemlerin Rabbinin sevgili(elçi)si olduğu için, bu seçkin miraç (mucizesi) ona çok değerlidir.

10. Hak Te'âlâ kim anı var eyledi
Nûrını nûrından izhâr eyledi

Yüce Allah onu yarattı; onun nurunu kendi nurundan ortaya çıkardı, gösterdi.

11. Ol ki 'abd ol [Hâlik u] Ma'bûd idi
Âlem ü Âdem o dem nâbûd idi

O (Hz. Peygamber, ibadet eden) kul, o (yaratan ve) ibadet edilen (Mevlâ) idi. O zaman âlem ve Hz. Âdem yoktu...

12. Mazhar-ı teşrîfi ol lev lâk idi
Hak anunçün hâlik-ı eflâk idi

(Hz. Peygamber), o "lev lâke" (Sen olmasaydın...) şereflelendirmesine mazhar olmuştu. Allah, gökleri onun için yarattı.¹⁹

13. Fi'l-ezel takdîr idüp mi'râcını
Eyledi ana risâlet tâcını

¹⁹ "Lev lâke...", "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım!" mealindeki kudsî hadisin ilk kelimeleridir. Bazı hadis âlimlerinin uydurma olduğunu söylediği bu sözün manası, bilhassa mutasavvıflar tarafından doğru kabul edilir. (Bilgi için bk. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, 1418/ 1997: II/ 214).

Miracını ezelde takdir edip peygamberlik tacını ona (lutf) eyledi.

14. Ol kadar kadri mu'azzamdur anın
Kim irişmez akl ü fikri kimsenin

Onun değeri o kadar büyüktür ki, kimsenin akli ve fikri (bu azamete) erişemez.

15. Eylemişdür anı Rabb-i Kibriyâ
Evvelîn ü âhirîne muktedâ

Yüce Allah, onu öncekilere ve sonrakilere uyulan, örnek tutulan reis kılmıştır.

16. İki âlemde dilersen intifâ'
Kıl Muhammed Mustafa'ya ittibâ'

İki dünyada da faydalanmak istiyorsan, Muhammed Mustafa'ya tabi ol!

17. Rûz u şeb eyle salât ile selâm
Olasın tâ dâhil-i Dârü's-selâm

Gece, gündüz (Hz. Peygamber'e) salât ve selam et ki, selam (esenlik) yurdu olan cennete giresin...

18. Salli yâ Rabbi alâ nûri'l-hüdâ
Bi't-tahiyyâti'z-zekiyyâti'l-ulâ

Yâ Rabbi, hidayet nuru (olan Hz. Peygamber) üzerine ulu, temiz hayır dualarla rahmet eyle!

19. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtulmayı istiyorsanız, aşkla, dertle (Hz. Muhammed'e) salavat getirin!

[22b]

20. Çünkü tekmil itdi Mi'râcın Resûl
Aldı her mevki'de târâcın Resûl

Peygamber, miracını tamamlayınca ve her yerde ganimetini (Cenab-ı Hakk'ın ihsanını) alınca.

21. Geydi eltâf-ı Hudâ'dan hil'atı
İsm-i a'zamdur görüldi tal'atı

Allah'ın lütuflarından değerli elbise giydi. En büyük İlahi isim onun (güzel) yüzünde görüldü.

22. Eyledi ol bâğda serv-i hırâm
Tâ ola âzâde-i Beytül-harâm

Kâbe'de hür olması, kayıt altında kalmaması için, (Allah, Hz. Peygamber'i) o bağda salına salına yürüyen servi yaptı...

23. Kim ola ehl-i zemîn bâ-lutf-ı Rab
Ol habîbin cilvesinden ber-tarab

Ki yeryüzündekiler, Allah'ın lutfuyla o Sevgili'nin görünüşünden dolayı sevinçli olsunlar.

24. Eyleye irşâd-ı cümle-kâ'inât
Ola zâhir cism ü câna beyyinât

Bütün varlıklara doğru yolu gösterebilirsin; kuvvetli deliller beden ve ruha görünsün (diye)

25. Emr-i Bârî ile ol fahrül-enâm
Sâhibül-Mi'râc-ı illiyyîn-makâm

Allah'ın emri ile o yaratılmışların övüncü, en yüksek makamlı mirac sahibi (Hz. Peygamber),

26. Kurb-ı Hazretten edüp meyl-i nüzûl
Ümmü Hânî beytine kıldı vusûl

Cenab-ı Hakk'ın huzurundan inmeye meyledip Ümmü Hânî'nin evine ulaştı.

27. Her ne vâki' oldı ise ser-te-ser
Cümlesin ashâbına virdi haber

Her ne meydana geldiyse, hepsini baştan başa sahabelerine haber verdi.

28. Her biri muhtâc-ı tafsîl ü beyân
Dinle budur herkese lâzım olan

Bunların her biri uzun uzadıya anlatmaya ve açıklamaya muhtaçtır. Herkese lazım olan şudur, dinle!

29. Didi arş üstünde gördüm bir kapu
Eyledim anın da seyrin ârzû

Dedi ki: "Arş üstünde bir kapı gördüm; onu da görmeyi istedim..."

30. Bir hitâb irdi bana kim kıl şitâb
Bil şehâdet ile açılır bu bâb

"Acele et! Bu kapı ancak şehadet (kelimesi) ile açılır" şeklinde bir hitap duydum.

31. Getürüp andan şehâdet cezm ile
Girdim ol bâb içre şevk u azm ile

Orada kararlı bir şekilde kelime-i şehadet getirip şevk ve azimle kapıdan içeri girdim.

32. Var o bâb içinde bir bahr-i azîm
Mevc urur hem hadd ü pâyânı adîm

O kapının içinde dalgalanan, sınırı ve sonu olmayan büyük bir deniz vardı...

[23a]

33. Var o bahrin ortasında bir şecer
Ol şecer üstünde bir kuş müstakar

O denizin ortasında bir ağaç var; o ağacın üstünde de bir kuş duruyor.

34. Ol kuşın ağzında bir zerre gubâr
Olmış ol hey'etde gördüm pâyidâr

O kuşun ağzında zerre kadar bir toz var. Devamlı o şekilde durduğunu gördüm.

35. Bir hitâb itdi Cenâb-ı Kibriyâ
Didi gördin mi bunu yâ Mustafâ

Yüce Allah (bana) "Ey Mustafa, bunu gördün mü?" diye hitap etti.

36.Ol bahirdür rahmetim dünyâ şecer
Ol küçek kuş ümmetindür al haber

“O deniz, benim rahmetim, ağaç ise dünyadır. O küçük kuş da senin ümmetindir, haber al!

37.Ol kuşın ağzındaki zerre gubâr
Cirm-i zenb-i ümmetindür zerre-vâr

O kuşun ağzındaki küçük toz, senin ümmetinin günahlarının zerre gibi hacmidir.

38.Bahre nisbetle şecer şey’-i hakîr
Ol şecer üstinde kuş cism-i sagîr

Denize nispetle ağaç değersiz bir şey... O ağacın üstündeki kuş da küçük bir cisim...

39.Ya kuşun ağzında olan toz nedür
Kuşa nisbet ile cüz’î nesnedür

Ya kuşun ağzındaki toz nedir?!. Kuşa nispetle çok cüz’î bir şeydir...

40.Vüs’atine göre bahr-i rahmetin
Zerre tek gelmez günâhı ümmetin

Rahmet denizinin genişliğine göre, senin ümmetinin günahları zerre gibi olmaz” (dedi).

41.Yâ Muhammed kul ki şirk itmez bana
Her günâhını bağışlayam sana

“Ey Muhammed, bir kul eğer bana ortak koşmazsa, ben onun her günahını sana bağışlarım.”

42.Bir de farz oldu biş nevbet namâz
Lutf ile pencâh iken Hakk kıldı az

Bir de (miraçta) beş vakit namaz farz oldu. Elli (vakit) iken Allah lütfuyla azalttı onu...

43.Dir bu tebşîrâtı aldım nâ-gehân
Ben de kıldım ümmetime armağân

(Hz. Peygamber) “Bu müjdeleri ansızın aldım; ben de ümmetime hediye ettim” dedi.

44. Eyledi tasdik Sıddik-ı hümâm
Didi âmennâ hep ashâb-ı kirâm

Himmet sahibi Hz. Ebû Bekir Sıddik (onun miracını) tasdik etti; bütün değerli arkadaşları da “inandık” dediler.

45. İki dünyâyı değer bu müjdeler
Kadrini bilmekdedür ancak hüner

Bu müjdeler iki dünyaya değer. Ancak hüner, onun kıymetini bilmektedir...

[23b]

46. Kul odur tâ'at kıla Mevlâsına
Sa'ý ide Mevlâsının ırzâsına

Allah'a ibadet edip Mevla'sını razı etmeye çalışan,

47. Âlem-i bâkî safâsın özleye
Hayy ü Bâkînin likâsın gözleye

ebedî âlemin zevkini özleyip Hayat Sahibi ve Baki Rabbini görmeyi gözetene “kul” denir.

48. Kim ki nehy eyler hevâdan nefsini
Hakk ana me'vâ ider firdevsini

Her kim nefsini (kötü) arzu ve isteklerden alıkoyarsa, Cenab-ı Hak cennetini ona mesken eder.

49. Kıl namâzı bil rızâ-yı Hâlik'ı
Olma dergâhında abd-i âbıkı

Namazı kıl, Allah'ın rızasını tanı! Onun dergâhından kaçan kul olma!

50. Kim olursa Hazret-i Hakk'a mutî'
Ana mahşerde Muhammed'dür şefî'

Kim Cenab-ı Hakk'a itaat ederse, Hz. Muhammed mahşerde ona şefahtçi olur.

51. Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile idün es-salât

Eğer cehennem ateşinden kurtulmak istiyorsanız, aşkla, dertle (Hz. Peygamber'e) salavat getirin!

1. Yâ Resûla'llâh ve yâ Fahrü'l-beşer
Yâ Nebiyya'llâh ve yâ hayre'l-eser

Ey Allah'ın Resulü, ey insanların övüncü, ey Allah'ın elçisi, haber getirenlerin en hayırlısı!

2. Sensin ol bâdî-i kül hâdî-i kül
Sensin âhir bâ'is-i şâdî-i kül

Her şeyin meydana gelişine vesile olan sensin; herkese doğru yol gösteren sensin... Sonunda herkesin sevincine vesile de sensin...

3. Sensin ol mihr-i sipihr-i istifâ
Bedr-i âlem-tâb evc-i ve'd-duhâ

Seçkinlik göğünün güneşi sensin! Âlemi aydınlatan dolunay ve kuşluk vaktinin zirvesi sensin...

4. Ol mübârek şeb ki itdin azm-i râh
Feth olundı sana dergâh-ı İlâh

Yola koyulduğun o mübarek gecede İlâhi dergâh sana açıldı.

5. Oldun ey mahbûb-ı Rabb-i Müste'ân
Mahrem-i halvet-sarây-ı Lâ-mekân

Ey kendisinden yardım istenen Allah'ın sevgilisi, mekânsız(Sultan)ın halvet sarayının sırdaşı oldun...

6. Gördün ol Hallâk-ı bî-enbâzı sen
Bildin ol dem mû-be-mû her râzı sen

Sen, o eşsiz, ortaksız Yaratıcıyı gördün. O zaman her sırrı inceden inceye bildin.

[24a]

7. Ol şeb ü ol râz-ı vuslat hakkıçün
Gördüğün âyât ü hikmet hakkıçün

O gece ve o kavuşma sırrı hakkı için, gördüğün alâmetler ve hikmet hakkı için...

8. Kıl şefâ'at bu günehkâr ümmete
Ola nâ'il lutf-ı Hak'la rahmete

Bu günahkâr ümmete şefaata et ki (onlar) Allah'ın lutfuyla rahmete nail olsun.

9. Mustafâ ışkına ey Bâr-i Hudâ
Kim bu ihsânâtı itdün sen ana

Ey Allahım, bu ihsanlarda bulunduğun Hz. Muhammed Mustafa aşkına,

10. Afv ü mağfûr et bu abd-i kemteri
Eyle hevl-i nâr-ı dūzahdan berî

bu âciz kulunu affet, bağışla! Cehennem ateşinin korkusundan onu salim eyle!

11. Ümmetiyüz rahmetinle kıl nazar
Tutmışuz yüz sana yâ Rab ser-te-ser

Yâ Rabbi, baştanbaşa sana yönelmişiz. (Hz. Muhammed'in) ümmetiyiz; bize rahmetinle nazar kıl!

12. Âciz ü âvâre vü bî-çareyiz
Cürm ü isyân ile yüzi karayız

Aciz, avare ve çaresiziz. İsyân ve günahlarla yüzümüz karadır.

13. Senden olmazsa eğer lutf u kerem
Hâlimüz olur perişan lâ-cerem

Eğer senin lütuf ve keremin olmazsa, şüphesiz hâlimiz perişan olur.

14. Sen bizi bahş eyle yâ Rabb Ahmed'e
Ol habîb ü ol nebiyyü'l-emcede

Yâ Rabbi, sen bizi Hz. Muhammed'e, o sevgili ve en büyük peygambere bağışla!

15. Rü'yet-i didârını eyle nasib
Yâ Rahîm ü yâ Kerîm ü yâ Mucîb

Ey Rahîm, ey Kerîm, ey Mucîb (dualara cevap veren Allah'ım), bize yüzünü görmeyi nasip et!

KAYNAKLAR

- Ahmed İzzet Paşa (2019). *Dîvân*, (Haz. Âdem Ceyhan- Bülent Şığva), İstanbul. AKAR, Metin (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-Nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AKKUŞ, Metin (2007). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- BOZKURT, Nebi (2002). "Kubbetü's-sahre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 304-308.
- CEYHAN, Âdem (2007). "Ahmed İzzet Paşa'nın Edebî Şahsiyeti ve Bazı Şiirleri", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs, C. 2, ss. 321-352.
- Diyarbakir Vilâyeti Mektupcusu İzzetlü Saîd Efendi'nin Mecmûa-i Eş'ârından İntihâb Olunan Âsâr-ı Manzûmedir* (1288/1871). Diyarbakir Vilâyeti Matbaası.
- ESİR, Hasan Ali (2009). "Anadolu Sahası Mesnevilerinde Miraç Mevzuu", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, ss. 683-708.
- GÜZEL, Abdurrahman (2006). *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (1418/ 1997). *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut.
- KUZUCU, Kemalettin (2012). "Ahmed İzzet Paşa'nın Edirne Valiliği", *Edirne'nin Fethi'nin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne, ss. 163-184.
- KÜÇÜK, Abdurrahman (1992). "Beytülma'mûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, ss. 94-95.
- Muhammed Bin Süleyman er-Rûdânî (2011). *Büyük Hadis Külliyyatı Cem'u'l-Fevâid*. (Çev. Naim Erdoğan), 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZ, Mustafa- UZUN, Mustafa (1992). "Burak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, ss. 417-419.
- Süleyman Çelebi (1989). *Mevlid*, (Haz. Faruk K. Timurtaş), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TAŞPINAR, İsmail – ZÜLFE, Ömer (2007). "Refref", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, ss. 534-35.

- ULUDAĞ, Süleyman – UZUN, Mustafa (2009). “Sidretü’l-müntehâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, ss. 151-53.
- UZUN, Mustafa (2005). “Mi’râciyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, ss. 135-140.
- ÜÇER, Müjgân (2007). “Sivas’ın Ünlü Valilerinden Hacı Ahmed İzzet Paşa (1813-1893)”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs, C. 1, ss. 321-334.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (2002). “Kürsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, ss. 572-73.